

**ЛУЖИЦЬКИЙ ЕТНОЗБЕРІГАЮЧИЙ РУХ В РЕВОЛЮЦІЇ
1848 – 1849 рр.**

Національно-культурна діяльність лужицьких слов'ян періоду революції 1848 – 1849 рр. – одна з найбільш яскравих та суперечливих сторінок у минулому цього нечисленного слов'янського народу Німеччини. Під час загальноєвропейської події, якою стала революція, лужицькі серби в особі своїх ідеологів із їхнім локально-провінційним патріотизмом, були зорієнтовані на підтримку патерналістських стосунків із королівською владою. До головних чинників участі найнечисленнішого слов'янського народу у революційних подіях середини ХІХ ст. необхідно віднести національно-культурні та етнополітичні. Під час революції 1848–1849 рр. серби з широкою демократичної програми обрали шлях гуманізації та поміркованої суспільної лібералізації. Перше відповідало національним та культурним потребам народу, а друге не ставило етнос в опозицію як до монархічної влади, так і до демократичних сил Німеччини.

Припущення щодо можливого отримання етноменшиною більш широких національних прав або автономії за умови рішучіших дій під час революційних подій, на нашу думку, є безпідставними. Вже на початку ХІХ ст. серболужицький етнос являв собою статистичну меншість у своєму етнічному районі, який розподілявся між двома європейськими державами (Пруссією і Саксонією), тому заклики до більш рішучих національних вимог у етнічно змішаних районах не мали значного поширення, а радикалізація національного руху могла мати етнолетальні наслідки.

Ключові слова: *лужицькі серби, революція, Німеччина, ідеологія, патріотизм, етнос, нація, пробудження, відродження, культура, мова.*

Феномен серболужицької етноісторії та етнічного самозбереження являє собою значний науковий інтерес у контексті вивчення культурного та етнополітичного розвитку народів і держав європейського континенту на шляху до формування інтегрованої європейської цивілізації ХХІ ст. Водночас історія серболужичан показує варіантну модель багатовікового міжнаціонального співіснування етнічної меншості – лужицьких сербів з більшістю – державотворчим німецьким народом, що дозволяє використати позитив цього історичного досвіду для співжиття українців із національними меншинами в Україні.

Актуальним це дослідження вважаємо ще, що етнічні процеси ХІХ століття проходили у лужицьких сербів на широкому історичному тлі пробудження народів Європи, революційного піднесення, національного пробудження і державотворення в Німеччині. Об'єктом дослідження стала участь лужицьких сербів у революції 1848 – 1849 рр., предметом – розвиток та практика формування лужицькими політичними інтелектуалами етнозберігаючої ідеології серболужицького руху як чільного фактору їх етнічного пробудження у ХІХ столітті.

Науковий рівень вивчення проблеми етнопробудження лужицьких сербів у ХІХ столітті в сучасній українській історіографії залишається недостатнім. Загалом впродовж новітнього часу в колишньому СРСР і Україні сорабістика була представлена переважно роботами культурологічного та мовознавчого характеру. У цьому плані варто відзначити ґрунтовні наукові досягнення львівських сорабістів. У 60–80-х роках ХХ ст. проходило становлення основного науково-дослідницького сорабістичного центру в Україні – львівського. Культурологічні та літературознавчі статті, а також невеликі роботи з історії українсько-лужицьких зв'язків впродовж 70–80-х років ХХ ст. публікувалися також представниками київської, ужгородської та інших славістичних шкіл України. Єдине в нинішніх пострадянських державах багатопланове сорабістичне дослідження – колективна українсько-німецька робота з історії і

сучасного стану культури та інших аспектів життя сербів-лужицян, правда у вигляді навчального посібника загального народознавчого плану, побачило світ лише у незалежній Україні (1999 р.). Воно підготовлене вченими Львівського національного університету ім. І.Я.Франка та Сербського інституту в м. Будишин (ФРН). У цілому варто констатувати, що історія етнічного пробудження лужицьких сербів, їх участь у «Весні народів» найбільш глибоко і всебічно вивчалася і вивчається сорабістами Німеччини.

Наявний історичний матеріал дозволяє стверджувати, що саме революційні події в Німеччині, як би це парадоксально не звучало, незважаючи на хвилю лужицького етнічного пробудження, з новою силою висвітили кризовий стан існування лужицького соціуму. Вибір, який в період революції постав перед кожним мешканцем Лужицьких районів, полягав у необхідності визначити свою національну та етнічну приналежність.

Відповідно, в умовах загальнополітичної та соціально-економічної європейської кризи на тлі формування та поширення різних політичних течій та ідей, лужицька етнічна еліта виокремила з загальнонімецького протестного руху свій етнозберігаючий рух. Під словосполученням «етнозберігаючий рух» автор має на увазі рух етнопатріотичних сил, що діяли в межах лужицького етнічного середовища та ставили за мету досягнення певних мовно-культурних та економічних інтересів. Характерними рисами лужицького руху стало – відокремлення етносу від інших за принципом «ми – вони» та забезпечення сталого процесу духовного самоусвідомлення етнічною спільнотою своєї етнозберігаючої ідеї. Остання в силу як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин, не могла розвиватися в напрямі формування ідеї політичного етносу, а лише спрямовувалася в сторону збереження та визнання мовної своєрідності та захисту своїх етнокультурних особливостей.

Процес формування етнозберігаючої ідеї у лужицьких слов'ян був інтелектуально продуктивним, що стало наслідком підвищеного ідеологічно акцентованого інтересу до рідної культури і, насамперед, мови. Домінування

культурно-національних, а не соціально-економічних чи політичних чинників в змісті ідеології етнозберігаючого руху лужичан, пояснюється – абсолютною відсутністю перспектив та, відповідно, навіть відсутністю елементарних спроб з боку сербів-лужичан щодо створення власної державності.

Фактично сама етнозберігаюча парадигма лужицького руху, всупереч волі його лідерів, стала конкурувати із великогерманською ідеєю. Відповідно, визнаючи себе частиною доцентрового загальногерманського руху, німці і лужичани Саксонського та Пруського королівств, інколи навіть попри свій свідомий вибір, включалися в пангерманський рух і таким чином якоюсь мірою відмовлялися від свого короля і від своєї провінційно-земельної батьківщини. Нагадаємо, що основним гаслом пангерманських видань того періоду було «Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt» («Німеччина, Німеччина понад усе, понад усе в світі»). Можливо, саме з огляду на активізацію німецьких доцентрових настроїв, лужицькі ідеологи виробили для себе таку форму ідеї етнічного збереження, як локально-провінційний патріотизм. Сама ідея «провінційно-земельної батьківщини» була зорієнтована, в першу чергу, на позитивне усвідомлення етнічної й історичної самобутності лужицького соціуму в межах своїх королівств. Це була демонстрація регіонального патріотизму і етнічного інтересу, які поєдналися із політичним інтересом станового провінційного лицарського Саксонського сейму. Історично «Саксонська Лузація, – напише після відвідування Лужиці Гільфердінг, – яка раніше була окремим маркграфством, мала інший закон про престолонаслідування, ніж вся Саксонія, а тому користувалася правом обговорювати свої місцеві справи на особливому сеймі». Останній, хоча вже і втратив до XIX ст. різку опозиційність по відношенню до центральної королівської влади, але прагнув до коригування співвідношень між центром і провінцією на користь останньої. В період революційного піднесення, маючи на меті зберегти свої провінційні повноваження, «Голова сейму і старшина Лузацького

«лицарства» фон-Тілау» зробить рішучий крок і запросить сільські громади Лузації брали в ньому участь. Між сербами і лицарським станом все більше і більше зміцнювався зв'язок і взаємне благоговіння» [1, с.34]. Фактично на регіональному рівні утворилася наднаціональна провінційна політична платформа, де співпадали етнозберігаючі інтереси лужицьких поміркованих ідеологів і станові інтереси місцевого лицарства.

У цілому, розмежувальним кордоном для розрізнених ідеологів лужицького етнозберігаючого руху стало їх ставлення до існуючої політичної системи і політичного режиму. У цьому плані виділяються дві тенденції – революційна і реформаторська. Саме на їх тлі відбувалися дві лінії серболужицького руху періоду революції. Відповідно, умовно можна виділити радикально-демократичну і реформаторсько–консервативну лінії.

При цьому цілком зрозуміло, що в кожному напрямі лужицького суспільно-політичного руху існували свої певні відмінності і внутрішні течії. Насамперед до відмінностей між політичними течіями варто віднести питання ставлення їх лідерів як до оцінки системи соціально-економічних відносин в Пруссії і Саксонії, так і до методів досягнення кінцевої мети соціально-політичних перетворень. У зв'язку з цим не можна ігнорувати відмінності між тими консерваторами, які стояли за незмінність збереження існуючої політичної системи і політичного режиму – Б.А.Клін, Е.В.Якуб, Ю.Е.Ванак, М.Бук, М.Новек – і тією поміркованою частиною лужицьких інтелектуалів – Я.А.Смолер, Е.Зейлер, К.Пфул, А.Броска, які допускали можливість збереження сутності політичної системи та дотримувалися думки про доцільність поступового переходу до більш м'якого політичного режиму. Перші об'єдналися навколо «Брамборського сербського часника», який почав виходити з липня 1848 р. нижньолужицькою мовою в Котбусі. Головною метою редакторів газети, стала боротьба проти партії, яка прагнула знищити встановлений порядок.

У своїй політичній діяльності помірковані лужицькі ліві змушені були враховувати загальну об'єднавчу ідеологію німецьких національних

лібералів, але намагались додати до неї власний етнополітичний інтерес у вигляді привнесення до масштабних національно-політичних програм власного етнозберігаючого інтересу. З листування Я.А.Смолера з депутатом Р.Блумом стає зрозумілим, що лужицькі ідеологи свою політичну програму пов'язували не з радикалізацією суспільного руху, а з наданням йому форми обережної політичної боротьби за збереження і правовий захист своїх етнокультурних інтересів. На переконання Я.А.Смолера, політична програма залишків колись численного полабського слов'янства визначалася ідеєю «самозбереження», а звідси – виборювання прав на «розвиток своєї культури, право використовувати національну мову в церкві, а також в школах та в суді вільно користуватися своєю мовою» [2, s.19]. У цьому зв'язку з нашого боку буде справедливо додати, що в цілому мовно-культурна ідеологема етнозберігаючої програми лужицьких будителів за змістом відповідала політичній тактиці діячів західного слов'янського руху (Коллар, Тун, Шафарик, Юнгманн) та їх національним програмам, особливо у питаннях законодавчого визнання права на використання своєї мови та права навчатися нею [3, арк.216].

У той самий час, незважаючи на наявність у деяких політичних інтелектуалів особистого бачення змісту етнозберігаючої програми лужицького пробудження, на практиці їх політична оцінка національної проблеми досить часто призводила до наближення позицій ліберальних радикалів і поміркованих реформаторів, що, відповідно, робило кордони між радикальними і ліберальними ідеологами в цьому питанні досить розмитими. У цьому зв'язку, як нам здається, не зайвим буде навести думку О.Піпіна. Він описав практичний бік політичної взаємодії лужицьких етнічних ідеологів із німецькими демократами періоду революції, у таких словах: «серболужичанам було досить важко від високих претензій німецьких демократів, які особисто закликали їх до підтримки суспільних і політичних реформ і в той самий час заперечували їх народність» [4, с.1084]. У Гільфердінга, який, як відомо, свою працю «Відродження сербів-лужичан»

писав зі слів безпосереднього учасника революційних подій Я.А.Смолера, ми можемо прочитати таке: «Прихильники германістів і демократів намагалися підвести все під один вимір... для сербів такий підхід був не вигідним» [1, с.35]. У цьому зв'язку можна припустити, що революційна ситуація в Німеччині активно впливала на характер самої німецької національної ідеї. З часом у змісті ідеї означився і поступово ставала більш помітною її наступальна природа, яка як відомо, вже існувала на етапі виникнення самої німецької національної ідеї. Але справжнього наступального політичного, а не теоретичного змісту німецька ідея набрала лише в часи революції. Цей аспект нового якісного змісту німецької національної ідеї безумовно були змушені враховувати у своїй громадській діяльності серболужицькі політичні інтелектуали.

Отже, можна припустити, що, можливо, саме тому не тільки російський імперський чиновник Ф.Тютчев, але й Я.А.Смолер, О.Піпін, О.Гільфердінг, надаючи оцінку практиці політичних відносин між демократичною партією і лужицькими лідерами періоду революції, дійшли висновку, що німецькі ліберали зі своїми демократичними ініціативами в умовах актуалізації національного німецького доцентрового руху не вважали за доцільне приділяти достатньо уваги міжнародній проблемі. Цей факт має своє пояснення. Для представників німецького демократичного руху націоналізм був головним революційним принципом, засобом подолання соціальних і політичних конфліктів на тлі процесу національної німецької інтеграції. Відповідно, етнозберігаючі прагнення двохсоттисячного слов'янського народу на тлі масштабної доцентрової німецької перспективи ставали в уявленні німецьких ідеологів не лише другорядною ідеєю, але й небажаним явищем.

У цілому, загальну картину політичної строкатості серболужицьких діячів-ідеологів можливо представити наступним чином. До першої групи варто віднести серболужицьких ліберальних демократів. Вони склалися із числа сільської інтелігенції, мали тісні стосунки з народними масами, їм були

близькі, ідеї німецьких демократів і лібералів. Подібний стан світоглядно–політичної близькості німецьких національних ідеологів і лужицьких діячів, був логічним наслідком специфіки історичного розвитку та результатом спільної багатовікової суспільної практики серболужичан з німецьким населенням. Для лужицьких демократів ідеологія етнічної емансипації була частиною революційного принципу, в змісті якого лежала фундаментальна ідея знищення станово-феодального ладу. Відповідно до першої групи активних лідерів належали Я.Бартко, Я.Веля-Радисерб, М. Чіж, Я.Ю.Мелда, Я.Б.Мучінк (під час березневих подій 1848 р. він досить активно виступав на сторінках щотижневика «Сербські новінкар», композитор та автор лужицького гімну, «батько світської сербської музики» К.А.Коцор. До другої групи ідеологів входили представники помірковано-реформаторського кола серболужицького етнозберігаючого руху – К.Пфул, А.Броска, Я.А.Смолер. Політичним рупором для цієї ідейно гнучкої частини ідеологів була газета «Тидженська новіна».

Але вищеназвана група діячів досить обережно висловлювалася з приводу існуючої політичної системи. Більше того, їх ідеологічну прихильність до традиційних цінностей і порядків, соціальних та релігійних доктрин можна розглядати як результат історико-регіональної долі лужичан. У боротьбі за розширення своїх національних прав ця частина ідеологів віддавала перевагу реформаторським методам та пошуку компромісної позиції відносно уряду. Вони також намагалися максимально реалізувати мовно-правову частину своєї етнозберігаючої програми. Такий підхід був цілком обґрунтованим, тому що процес емансипації етнічної самосвідомості серболужичан був традиційно тісно пов'язаний із мовно-літературною практикою будителів. Відповідно, мовна ідея, вважають Е.Хартшток, М.Тіманн, С.Каннінхам, навіть у часи революції залишалася в основі етнозберігаючої програми та в цілому залежала від актуалізації та виконання вимог що національної і мовної рівності лужичан [5, s.5-8]. На тлі революційної активності помірковано-реформаторська частина лужицьких

діячів не вітала радикальну ідею повної ліквідації політичної системи феодального суспільства. При цьому етнозберігаюча парадигма була для них засобом подолання соціальних і політичних конфліктів на основі інтеграційної ідейної платформи мовно-культурної ідеології. Відповідно з високою долею вірогідності можна стверджувати, що цій частині сербських політиків все ж були відомі ідеї суспільної лібералізації. На нашу думку, обережність та політичний еkleктизм лужицьких ідеологів відображав реальний стан і загальний рівень розвитку лужицької етнічної свідомості, а його сутність визначала політичну поведінку сербського селянського соціуму.

У цілому, як ми вже підкреслювали, бачення політичними інтелектуалами практики суспільної модернізації утримувалося у рамках ідеологічного обґрунтування необхідності збереження існуючої політичної системи. Подібну позицію не варто, як це зазвичай робилося марксистськими дослідниками (Ф.Потемкін, М.Міхайлов, О.Молок, Е.Хартшток) [6], трактувати в історіографії переважно як вузькостановий егоїзм. На нашу думку, обов'язково необхідно враховувати сформоване століттями у лужичан щире переконання про виключну правильність традиційного політичного режиму як основи державного ладу та системи, здатної забезпечити нормальне функціонування як всього суспільного організму, так і зберегти традиційність і цінності лужицького соціуму.

З огляду на сказане, на нашу думку, опорною позицією нашого подальшого дослідження має стати очевидне твердження, що лужицький політичний консерватизм безперечно відрізняється від всіх інших політичних ідей періоду «Весни народів». Лужицькі ідеологи продовжували існувати в активній фазі мовно-культурного пробудження. Відповідно, для лужицьких етнічних ідеологів можливість опертися на свою історичну традицію як на основу своєї етнозберігаючої ідеології все ще залишалася політичною мрією. В умовах міжнаціональної конкуренції фундамент лужицького

етнозберігаючого руху міг бути підсилений лише віковим тяжінням лужицького селянства до збереження своїх етнічних традицій.

До речі, селянство у якості головного об'єкта свого політичного електорату розглядало міське лужицьке чиновництво на чолі з начальником поліції міста Будишин, головою «Сербської матиці» доктором Б.А.Кліном. До цієї частини діячів лужицького руху входили викладачі шкіл, дрібна лужицька буржуазія і, безумовно, релігійні служителі, які багато років виконували функцію головних ідеологів етнозберігаючого руху. Духовенство заперечувало можливість радикальних змін та підтримувало в змісті ліберальних ідей лише ті, що визначали пріоритет розвитку та втілення в суспільну практику культурнозберігаючих ідей та свободу віросповідання. При цьому необхідно підкреслити, що духовенство навіть в часи «Весни народів», в середовищі дрібнотоварного сільського серболужицького виробника не втратило позицій головного ідеолога лужицького пробудження.

Доречно зауважити, що більшість лужицьких патріотів таких, як Якоб, Штемпель, Зейлер, Радисерб-Веля, Горнік, Чорлих, Кучанк, світоглядно сформувалися в релігійних освітніх закладах. Відповідно, вплив церковних служителів на серболужицький рух періоду революції 1848–1849 рр., поміркованість їх суспільних ідей і обережна політична практика і надалі залишалися достатньо помітними в етнозберігаючій парадигмі сербів. З огляду на сказане, додамо, що навіть представники марксистської сорабістики Д.Шолце, В.Моторний визнали, що як серболужицькі ідеологи, так і сам етнічний рух були «загалом дуже поміркованими і не виходили за рамки вимог культурно-національних прав» [7, с.39]. Цим фактом у деякій мірі пояснюється й «ідейна гнучкість» переважної більшості ідеологів етноменшини. Так, серболужицький пастор Якоб, який керував однією з найбільших парафій Будишину (міста, де до 30 відсотків прихожан були слов'янами), закликав не реагувати на провокації демократів та не брати участі в «антиурядовому русі» [8, s.16]. До групи поміркованих, «гнучких» ідеологів також можна віднести ту частину інтелігенції, яка тісними

політичними стосунками і економічними інтересами була пов'язана із титульною аристократією та буржуазією або вважала процес германізації автохтонної меншини природним явищем.

Цілком логічно, що революційні події в Лужицьких районах були органічно пов'язані з німецьким антифеодальним рухом. Кожний підйом буржуазного суспільного руху в Німеччині супроводжувався актуалізацією етно-культурних прагнень лужичан. З огляду на викладене, закономірно постає запитання: що об'єднувало німецькі і лужицькі народи в період революції? Вважаємо, сполучною ланкою для німецьких ліберально-національних ідеологів й, відповідно, обережних політичних інтелектуалів сербського руху періоду революції, як писав фундатор марксизму, була боротьба з «кайданами феодалізму» заради досягнення громадянського суспільного ідеалу. Для підтвердження цієї тези можна навести кілька фактів спільних лужицько-німецьких зборів періоду революції 1848–1849 рр. Так, на травневих зборах селян Радвору була присутня група німецьких демократів Саксонії [9, s.50-54]. Пізніше, у серпні цього ж року, неподалік від Баутцена відбулося спільне зібрання німецького та лужицького селянства у містечку Гаусіг. Заклики учасників зборів до уряду провести економічні і ліберальні реформи концептуально об'єднали німецьку і лужицьку етнічні аудиторії [6, s.153].

Безпосередню оцінку політичної активності в Лужицьких районах Німеччини ми можемо отримати із газети «Тидженська новіна». «Сорбське населення, – писалося в газеті, – під впливом дрібнобуржуазних німецьких демократів, почало себе усвідомлювати поновому, а тому воно почало засновувати в Саксонії, Пруссії демократичні клуби та об'єднання. У Саксонській Верхній Лужиці сорбські селяни створюють власні товариства ... Як походить з повідомлень, вони обговорюють там питання власних селянських потреб» [10]. При цьому, з наведених рядків стає зрозумілим, що в ієрархії політичних цінностей у лужичан економічний інтерес продовжував

виступати основним спонукальним чинником їх соціально-політичної активності.

З огляду на сказане вище, цілком логічно буде звернутися до селянських зборів 1848 р. у Радворі Будишинського району. Характерною рисою цих зборів стала участь у них, крім делегатів від етноменшини, також і групи німецьких демократів Саксонії. Рішенням зборів стало прийняття Селянської петиції до уряду Саксонії. У цьому зв'язку варто зауважити, що письмове оформлення рішень зборів у вигляді петиції на ім'я короля не являло собою суто лужицький винахід форми протесту. Подібна форма звернення до урядів була достатньо поширеним явищем періоду революції. При цьому лужицькі петиції за набором національних символів та ідей громадянських свобод принципово не відрізнялися від петицій інших західних слов'янських народів. Відповідно, орієнтація лужицьких ідеологів на мирне досягнення своєї політичної мети отримала визначення як «політика прохань і меморандумів».

З часом селяни Радвору заснували «Радворський серболужицький селянський союз». «Метою союзу, – зазначалося в Статуті, – є сприяння практиці реалізації принципів громадянської рівності та здійснення дій, спрямованих на поширення ідеї братерства та взаємодопомоги» [11, s.11]. Отже, в умовах панування в Саксонії абсолютної монархії ідею «громадянської рівності» варто розглядати не тільки як певний суспільний ідеал, але й розцінювати її як символ вільного розвитку серболужицької етнічної спільноти. Можемо погодитися з тим, що для лужичан періоду «Весни народів» межа між громадянськими, ліберально-демократичними цінностями і етнічнозберігаючою ідеєю носила достатньо символічний характер. Таким чином, подальший процес етнічної модернізації у лужичан досить тісно співвідносився із здійсненням громадянського суспільного ідеалу. При цьому дрібнобуржуазний обережний характер серболужицької етнозберігаючої парадигми все ж проявився у кінцевій резолюції зібрання. Безпосередньо в документі підкреслювалося, що «незважаючи на політичні

обставини, народ ... отримує натхнення у своїй любові та у своїй довірі до державного керівництва» [12, s.10].

Така вірнопіддана тональність є цілком зрозумілою насамперед з огляду на соціальну селянську базу серболужицького руху. Відповідно, етнічна селянська маса розглядалася і використовувалася політичними інтелектуалами як основна рушійна сила революційного процесу. І у цьому випадку такий прагматичний підхід буде цілком виправданим. Лужицьке селянство протягом тривалого часу було носієм традиційної і етнічної самосвідомості. Їх характерною рисою, яка відрізняла їх від інших, було те, що вони не тільки прагнули до збереження соціально-політичних умов свого існування, але й залишалися головними носіями традиційної етнічності. Відповідно, лужицьке сільське населення як люди з традиційною селянською самосвідомістю в революційних умовах стояли перед новим світом, як перед суддею, і тому з острахом ставилися до свого нового майбутнього. Зрозуміло, що така ситуація була ґрунтовним мотивом для виникнення у селянському середовищі певних ідей. Ми можемо припустити, що у «лужицькому випадку», на думку селянської маси, невідома та можлива небезпека виходила виключно від радикалів і демократів. Саме ця група ідеологів найменш користувалася популярністю в серболужицькому середовищі. До того ж, надаючи оцінку спонукальним чинникам участі лужичан у революційному русі 1848–1849 рр., сорабісти переважно надавали другорядного значення такому психологічному фактору в поведінці селян, як особиста рішучість та наполегливість при відстоюванні своїх економічних інтересів. У той самий час ліберальні лужицькі лідери і «березневі» німецькі уряди у своїй внутрішній політиці досить вміло відреагували на психологічні особливості суспільної поведінки селян, здійснюючи низку поступок не в політичній, а в економічній сфері. І подібний підхід до політики реформ був продиктований насамперед селянською структурою суспільства. Так, із кожних ста мешканців в Німеччині сімдесят було зайнято в сільському господарстві німецьких земель. У той самий час, в окремих Лужицьких

районах відсоток людей, зайнятих в сільському господарстві, доходив до дев'яноста процентів від усіх мешканців району [13, s.25-27]. Тому, побоюючись неконтрольованої селянської активності, ліберали і влада досить швидко погоджувалися із вимогою відмінити феодальні права і привілеї. Відповідно, після задоволення своїх економічних вимог селяни втрачали інтерес до революційного руху, тому що кінцева державно-національна мета німецької революції їх майже не цікавила.

«Селянську петицію» до Саксонського уряду у вересні 1848 р. з підписами членів 69 слов'янських громад було передано до другої палати ландтагу, яка залишила петицію без депутатської відповіді. Фактично таке неухвалене ставлення з боку саксонських парламентарів до лужицького руху справедливо викликало в народі відчуття розчарування в бажанні парламентарів на практиці вирішувати питання соціального та політичного життєзабезпечення лужичан. Тому етнічні ідеологи, на тлі байдужості парламентарів, підготували своє «Велике прохання сербів» – документ, який містив прохання визнати мовно-культурні права сербського народу. Лужицькі лідери свідомо передали петицію не на розгляд членам Саксонського ландтагу, а королю Саксонії Фрідріху Августу II. Парадоксальне поєднання ідеї мовно-культурної лужицької рівності, бажання захистити свої етнічні права і стійкий вірнопідданий принцип у змісті лужицької етнозберігаючої парадигми періоду революції з часом спонукали професора Харківського університету О.Л.Погодіна сформулювати висновок наступним чином: «лужичани воліли обирати легальний шлях для висловлювання своїх національних вимог і в цьому апелювали до корони, а не до ландтагу» [14, с.14].

Отже, монархія для лужичан була не тільки символом державної стабільності та правопорядку, але й сприймалася у якості правового гаранта існування самої лужицької етнічної спільноти. На цьому політичному фоні, враховуючи актуалізацію національної проблеми в Німеччині, лідери серболужицького етнозберігаючого руху сконцентрували свої зусилля на

проведенні у Лужицькому краї самочинного референдуму з національного питання. За рішенням Матиці Сербської в травні 1848 р. була складена «Велика Петиція лужицьких сербів» («Velka petice Luzickych Srbu») з підписами майже п'яти тисяч лужичан [15, s.76].

У той самий час, в умовах процесу політичного маневрування влади рушійною умовою етнозберігаючої парадигми для різномірних діалектично і соціально лужицьких сил могла бути тільки загальна ідея, яка насамперед була б доступною для розуміння кожного пересічного лужичанина. Спільна ідея мала б відповідати інтересам і емоційному настрою всіх представників лужицького соціуму. При цьому спільним ідейним знаменником, близьким священику, міщанину, селянину було, насамперед, колективне уявлення їх причетності до своєї етнічності, а потім вже і до спільної регіональної долі різних народів, що проживали на теренах Лужицької частини німецьких королівств. Відповідно, своєрідність як історичної долі, так і політичної ситуації для лужичан полягала в тому, що модернізація їх етнічної самосвідомості відбувалася в межах традиційної німецько-монархічної оболонки. Тому стараннями лужицьких ідеологів традиції етнозберігаючої поміркованої ідеології і обережна політична практика в часи революції все ж інтродукувалася в зміст нових німецьких ліберальних ідей. Іншими словами, з моменту, коли табір консерваторів починає посилюватися представниками буржуазного класу, для лужицьких інтелектуалів починається етап становлення справжнього політичного консерватизму. Саме тоді виробилася спільна модель стратегії лужицьких центристів і консерваторів (К.Пфул, А.Броска, Я.А.Смолер, Б.А.Клін, Е.В.Якуб, Ю.Е.Ванак, М.Бук, М.Новек), яка полягала в поєднанні тактики обережних стосунків із революційно-демократичними силами і практичною соціально-політичною гнучкістю. Для цієї моделі політичної поведінки сербських ідеологів існували умови що склалися із ланцюжка непростого історичного минулого і етнозберігаючого спрямування програми лужицького пробудження.

Прикладом проникнення ліберально-демократичних ідей до середовища лужицьких ідеологів може слугувати стаття, яка була розміщена в одному із номерів щотижневого журналу «Сербського новинкара». Редакторами журналу були поет і педагог Ян Бартко та журналіст Ян Веля. На сторінках видання публікувалися статті, в яких були не лише заклики до проведення соціально-економічних реформ, але й звучали вимоги скасувати монархію і заснувати республіку. Не випадково пізніше за пропаганду радикально-революційних поглядів влада заборонила цей журнал. Для нас цікавою є стаття, розміщена на першій сторінці журналу під гучною назвою, запозиченою з промови Наполеона Бонапарта: «Через п'ятдесят років Європа або козацька, або республіканська».

Зазначимо, вже сама назва публікації закликала лужицького читача визначитися у своїх політичних уподобаннях: або республіка, або російська імперська слов'янська монархія. Безпосередньо писалося: «Для того, щоб здобути перемогу над Наполеоном та примусити французький народ знову прийняти владу спадкоємного короля, об'єдналися російський цар, австрійський імператор та пруський король. ... Відновлення монархії ... стало їх головним завданням ... А метою вказаного союзу, який об'єднався проти французької демократії, стало недопущення проникнення демократії в різні держави» [16]. Крім того, зміст статті носив не тільки критичну оцінку монархічної форми правління, станових суспільних традицій, але й мав дещо антиросійську спрямованість. Більше того, на нашу думку, революційна ситуація актуалізувала не лише високий градус політичних суперечок навколо самої ідеї слов'янської спільності, але на тлі активізації російської антиреволюційної зовнішньої політики надала ідеї додаткової інтриги. Атмосфера романтичного захоплення ідеєю слов'янської спільності завершувалася. Відповідно, лужицькі будителі свідомо ідею спільності імплікують до змісту нових політичних реалій періоду становлення європейських націй. Наприклад, Я.Йордан у цей час критично оцінює ідею «слов'янської єдності» і особливо такий її аспект, як панславізм, що було

зрозуміло. Він все сильніше тяжіє до австрославізму. «Австрія, – заявляв лужицький будитель, – повинна стати німецькою, в іншому ж випадку вона може стати російською» [17, s.6]. Ще більш чітку позицію сербського етнічного лідера ми знаходимо у брошурі, яку він пише у 1849 р. у вигляді відкритого листа до австрійського ліберального діяча Ф.Шузелки. Публіцистична праця останнього «Чи є Австрія німецькою?» і озвучена Шузелкою проблема політичного майбутнього німецького народу, його мови [18, s.95], як виявилось, були близькими і лужицькому слов'янину Я.Йордану. В книзі Я.Йордан закликає австрійських політиків всіляко протидіяти «наявному, стійкому тяжінню слов'ян до Росії ... і особливо в жодному разі не загравати із панславізмом» [19, s.21-22].

Відповідно, з точки зору наявної на той час політичної ситуації та активної протидії революційним настроям з боку німецьких урядів редакційна стаття: «Через п'ятдесят років Європа або козацька, або республіканська» була сміливою, політично обґрунтованою заявою демократично налаштованих редакторів «Сербського новінкара». У зв'язку з доцільно цим згадати, що в той самий час занепокоєння з приводу зростаючої консолідації європейських монархій висловлював М.Бакунін, який в цей період мешкав у саксонському Дрездені. Відомо, що російський анархіст підтримував досить тісні стосунки з німецькими демократами, жваво цікавився долею слов'ян і мав з лідерами лужичан особисті контакти [20, арк.123]. У листі, який він передав через депутата другої палати Саксонського парламенту, демократа Реккеля до Праги, М.Бакунін, в тональності, близької до антиросійської, застерігав своїх німецьких колег: «Якщо найближчим часом повстання не відбудуться, то прийдуть росіяни; на їх втручання і вибудовує свої плани європейська реакція, Росія являє собою опору усіх реакційних акцій» [21, с.87]. Можна констатувати, що під час революції 1848–1849 рр. імперська Росія «зрадила» ідею всеслов'янства. Яскравим підтвердженням нашого припущення може бути наказ Миколи І тайному раднику Стороженко залишити без відповіді та поза увагою широкої

громадськості заклик організаційного комітету до всіх слов'ян з проханням вислати уповноважених на Празький з'їзд [22]. Але російський імператор вирішив не допустити підконтрольні йому слов'янські народи до участі в Празькому конгресі, чим фактично підкреслив примат монархічного інтересу над ідеєю етнічної слов'янської спільності.

Подальший розвиток революції в Лужицьких районах Німеччини, продемонстрував наявність міцних політичних позицій в середовищі лужицького соціуму представників поміркованих лівих і консервативних сил. У ґрунтовному дослідженні німецьких славістів «Історія сербів» ми можемо знайти наступну інформацію: 7 травня російський анархіст звертався до лужицьких лідерів з проханням приєднатися до повсталих дрезденців, але так і не зміг змовити лужицьких політичних керівників взятися за зброю. Пізніше факт зустрічі Я.А.Смолера з М.Бакуніним і результати їх розмови будуть неодноразово згадуватися в сорабістиці. Наприклад, ми можемо прочитати: «Смолер розповідав про свою зустріч з Бакуніним, останній заявляв йому, що «його думка схиляється до необхідності знищити все існуюче», а тому є бажання підняти лужичан проти німців. Звичайно, Смолер відмовив цьому генію знищення у будь-якій підтримці і співчутті від лужичан» [23, с.34].

Сам факт принципової відмови головного ідеолога лужицького руху приєднатися до бакунінського радикального революційного сценарію має пояснення. Якщо взяти до уваги, що боротьба за громадянські права і ліквідацію феодальних пережитків об'єднувала радикалів і лідерів серболужицького руху, то розуміння засобів досягнення кінцевої мети суттєво їх відрізняли, що не могло не викликати політичних дискусій і конфліктів. Варто погодитися з тим, що у сербських політичних інтелектуалів визначення кінцевої мети і засобів досягнення серболужицької свободи, як правило, не вписувалося як в зміст доцентрової ідеї німецької нації, так і в ідеологію радикалізму з її ідеєю рішучої, докорінної зміни існуючих суспільних інститутів. Принциповою політичною позицією для

Пфуля, Броска, Смолера, Бука, Іміша, Новека було стійке намагання запобігти радикалізації лужицького руху. Звідси – бажання розглядати етнозберігаючу лужицьку парадигму як частину німецького політичного реформізму.

При цьому лужицькі політичні інтелектуали виходили з інтересу свого соціуму, своєї соціальної позиції, а також з визнання особливого патерналістського типу стосунків із владою. Цю політику не слід однозначно ототожнювати з політичною безпринципністю. Скоріше за все, її можна розглядати як один із можливих, але все ж конкретно обраних лідерами варіантів досягнення компромісу інтересів між владою і сербською етнічною елітою. До речі, з огляду на численні нагороди та відзнаки від влади серболужицьким діячам пробудження, саме такий практичний аспект взаємовідносин задовольняв і владу Саксонії та Пруссії. На користь нашого твердження можуть свідчити факти численних нагород серболужицьких будителів. Так, Я.А.Смолер був особисто відмічений Саксонським королем, учасник організації «Матиці сербської» К.А.Мосак-Клосопольській, а також і М.Горник були нагороджені «Лицарськими хрестами» I ступеня, Я.Х.Імиш і Я.Бук отримали ордени «За заслуги» I ступеня.

Таким чином, під час загальноєвропейської події, якою була революція 1848–1849 років, лужицькі серби в особі своїх ідеологів із їх локально-провінційним патріотизмом, зорієнтованим на підтримку патерналістських стосунків із королівським центром, взяли участь в антифеодальному русі. Можна констатувати, що під час буржуазно-демократичної революції 1848–1849 рр. особливо яскраво проявилися консервативні та ліберальні особливості етнозберігаючого руху. При цьому саме революція виявила трагічні розбіжності і реалії фінальної мети німецького національного і етнічного серболужицького рухів. Кінцеві національні та етнічні вимоги суперечили одного боку, тому що ставили під знак оклику з однієї сторони ідею єдиної національної держави, а з іншого доцільність існування в подальшому ідеї етнічної емансипації. У той самий час національна і

етнозберігаюча ідеї зіткнулися із соціально-політичним конфліктом. Цей фактор знесилив сербський рух, а з часом полегшив перехід консервативної частини сербських ідеологів на бік контрреволюції. В той самий час, лужицький етнозберігаючий рух, його ідеологи переважно не виходили за рамки вірнопідданої лояльності до монархів своїх королівств. Більше того, на нашу думку, позитивно сприймаючи ідею лібералізації внутрішньої політики, сербська еліта не ставила під сумнів компетенцію монархічної влади.

Список використаних джерел і літератури

1. Гильфердинг А. Народное возрождение сербов-лужичан в Саксонии. – СПб, 1868. Собрание сочинений. – Т. 2. – С.19 – 49.
2. Antwort R. Blums an J.A.Smoler. Mai 1848 / Bilder aus dem Leben der Sorben. Die Revolutionäre Ereignisse 1848/49 in der Lausitz. Dokumente gesammelt E.Hartstock. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1986. – 36 s.
3. Господину Киевскому, Подольскому и Волыньскому генерал губернатору. Призив к славянскому народу. 19 мая 1848 г. Перевод с польского. // ЦДІАУ м. Київ. – Ф.442. – Оп.798. – Спр.153. – Арк. 216 – 218.
4. Пыпин А.Н., Спасович В.Д. История славянских литератур [Электронный ресурс] / А.Н. Пыпин, В.Д. Спасович // – Санкт-Петербург: издание М.М.Стасюлевича, 1881. – Т. 2. – 1130 с.– Режим доступа: <http://archive.org/details> (дата обращения: 16.06.2004). – Назвние с экрана.
5. Hartstock E. Die sorbische nationale Bewegung in der sächsischen Oberlausitz, 1830 – 1848/49 / E. Hartstock // – Bautzen: Domowina-Verl., 1977. – 206 s.
6. Михайлов М.И. Проблемы германской революции 1848. – М.: Наука, 1985. – С.28– 44; Революция 1848–1849. / Под ред. проф. Ф.В. Потемкина и проф. В.А. Молока. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 1. – С. 660; Hartstock E. Zur sozialen Struktur und Lage der Dorfbevölkerung in den Amtshauptmannschaften Bautzen und Kamer (1840-1848) // Lětopis. – 1963. – R.V. – №10/1. – S.54 – 57. – S.54 – 89; Hartstock E. Revolutionäre Ereignisse 1848/49 in der Lausitz. Bilder aus dem Leben der Sorben. – Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1986. – S.3 – 6.

7. Моторний В., Шольц Д. Лужицькі серби. – Львів, Будишин: «Місіонер» 1997. – 226 с.
8. Hartstock E. Die Revolutionäre Ereignisse 1848/49 in der Lausitz / Dokumente gesammelt E.Hartstock. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1986. – 36 s.
9. Piotrowski Bernard. Rządy niemieckie Saksonii i Prus a ruch narodowo-kulturalny Serbów łużyckich 1815 – 1919 / Bernard Piotrowski // – Poznań: Wydaw. UAM, 1971. – 188 s.
10. Tydzenska Nowina / Sorbisches Kulturarchiv. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.serbski-institut.de/sibib11.html>.
11. I Auszug aus den Statuten der Radiborer sorbischen Bauen Vereins [Electronic resource] // Tydźeńska Nowina. 19.08.1848. – Mode of access: <http://www.serbski-institut.de/pdf> (last access: 12.03.2009). – Title from the screen.
12. Den Statut «Gluck und Wohlergeheu» / Dokumente gesammelt E.Hartstock. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1986. – 36 s.
13. Boelcke W.A. Bauer und Gutsherr in der Oberlausitz: Ein Beitrag zur Wirtschafts, Sozial – und Rechtsgeschichte der ostelbischen Gutsherrschaft. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1957. – 173 s.
14. Погодин А.Л. Политическое и экономическое положение славянских народов перед войной 1914 года. – М. Типография т-ва И.Д. Сытина, 1915. – 420 с.
15. Černý A. Lužice a Lužičti srbové [Electronic resource] / A. Černý // – V Praze, J. Otto, 1912. – 240 s. – Mode of access: <https://archive.org/stream> (last access: 13.07.2015). – Title from the screen.
16. «In fünfzig Jahren ist Europa entweder Kosakisch oder republikanisch» Napoleon im Jahre 1817 // Serbski Nowinkar. – 1848. – 8 Julius. <http://www.serbski-institut.de>
17. Jordan J.P. Aktenmäßiger Bericht über die Verhandlungen des ersten Slawenkongresses in Prag [Electronic resource] / J.P. Jordan // – in Prag: Expedition der Slavischen Centralblätter, 1848. – 59 s. – Mode of access: <http://books.google.de/books> (last access: 22.08.2015). – Title from the screen.

18. Schuselka Franz. Ist Österreich deutsch? : Eine statistische und glossirte Beantwortung dieser Frage [Electronic resource] / Franz Schuselka // – Leipzig: Weidmann, 1843. – 67 s. – Mode of access: [http:// books.google.com.ua/books](http://books.google.com.ua/books) (last access: 16.07.2013). – Title from the screen.
19. Jordan J.P. Nicht deutsch! Nicht rußisch! Nur österreichisch!: offenes Sendschreiben an Herrn Franz Schuselka [Electronic resource] / J.P. Jordan // – Prag, 1849. – 39 s. – Mode of access: <https://books.google.ru/books> (last access: 23.08.2015). – Title from the screen.
20. Програми слов'янської секції в Цюриху, правіла організації, листування з Герценом О. Огарьовим, спогади про Бакуніна М. та ін. Матеріали зібрані Драгомановим М. // ЦДІАУ м. Львів. Ф.309. – Оп.1 – Од 2483. – Арк.123.
21. Материалы для биографии М. Бакунина / Ред., примеч. В. Полонского. – Москва; Петроград [Ленинград] : Госиздат; Соцэкгиз, 1923 - 1933. – Т. 1. – 438 с.
22. Секретное предписание наместника в царстве Польском генерал-фельдмаршала Варшавскому сенатору и тайному советнику Стороженко А.Я. об оставлении без ответа письма В.Ганки. 15/27 мая 1848 года. Варшава. Оригинал // IP НБ НАН України. Ф. 8. (Коллекция университета св. Владимира). Од.зб. 2561. 2 арк.
23. П.К. Ответ серба-лужианина на обвинения в панславизме / П.К. // ИСПСБО. –1885. – № 1. – С. 31–37.

Бевзюк Э.В. Лужицкие сербы в революции 1848 - 1849 гг.

Национально-культурная деятельность лужицких славян в период революции 1848 - 1849 гг. – одна из самых ярких и противоречивых страниц прошлого этого немногочисленного славянского народа Германии. Во время общеевропейского потрясения, которым стала революция, лужицкие сербы в лице своих идеологов с их локально-провинциальным патриотизмом, были ориентированы на поддержку патерналистских отношений с королевской властью.

Предположения относительно возможного получения этническим меньшинством более широких национальных прав или автономии, при условии поддержки ими решительных антифеодальных протестов во время революционных событий, по нашему мнению, являются безосновательными. Уже в начале XIX в. серболужицкий народ представлял собой скромное статистическое меньшинство в своем этническом районе, который к тому же был разделен между двумя европейскими государствами – Пруссией и Саксонией. Соответственно, призывы политических радикалов к более решительным антифеодальным действиям в этнически смешанных лужицких районах не имели широкого распространения, а возможная радикализация национального движения лужичан могла иметь для них этнолетальные последствия.

Ключевые слова: лужицкие сербы, революция, Германия, идеология, патриотизм, этнос, нация, пробуждение, возрождение, культура, язык.

Bevzyuk Eugene. Luzhitsky Serbs in the revolution of 1848 - 1849.

In the course of the revolution of 1848 - 1849 the national and cultural activities of the Lusatian Slavs were among the most striking and contradictory pages in the past of this small group of Slavic people of Germany. During the European Revolution, the Lusatian Serbs, represented by their ideologists, were oriented towards supporting paternalistic relations with the royal authorities and adhering the principle of protecting their local and provincial interests. The main factors contributing to the Lusatian Serbs' participation in the revolutionary events in the middle of the 19th century should be considered as national-cultural and ethnopolitical. During the revolution of 1848-1849 the ideology and culture of the Lusatian Serbs' national movement was on the rise. Of a broad democratic programme the Lusatians chose the path of humanization and moderate social liberalization. The former met the national and cultural needs of the people, and the latter set ethnicity in opposition neither to monarchical power nor to the democratic forces of Germany. In our opinion, the assumption of a possibility of

obtaining wider national rights or autonomy by the ethnic minority, subject to decisive action during revolutionary events, is groundless. Already at the beginning of the 19th century the Serbian ethnic group was a statistical minority in its ethnic area, which was divided between two European states (Prussia and Saxony), therefore calls for more resolute national requirements in ethnically mixed areas were not widely used, and the radicalization of the national movement could have ethno-lethal consequences.

Key words: Lusatian Serbs, revolution, Germany, ideology, patriotism, ethnos, nation, awakening, revival, culture, language.